

№ 2-ги арын ● 1983 ч. апрель 9

Шүлүк кыдыраа жыннан

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААЛЫ

Улуг, биче чурттар база кижилер дег,
Улут-дустуг, эрткен, келир тооту чогуу —
Сайыраңгай, хожудангай туруп болур.
Чаа-дайын кымысы бар, тайбыны бар...
Африка, Азияда, Океанияда...
Ам-даа хожок хожудангай чурттар бар-дыр.
Америка, Израиль... дег каргыс чурттар
Аажок байын, күжүн дөгсөп, киткен-даа тур.
Анаа тайбын ары өңгө адыг кээрге,
Аалал-чипен дойлуз ужуз дүвүрүзүк —
Бомбурзанын эргий болуп көрүзүк.
Бөгүн мыда дүвүрөдөр — анаа дөмөй!
Америкагы пентагону, шериг күжү
Аал-өөсүз — Черинисти — бузар четти!
Паймызрак кара холдан бомба сөөгүн
Дарыя хураап, тайбыны-ла камгалаалы!
Ч. СЕРЕН-ООЛ.

КЫМ-ДЫР ОЛ ЧЕ?

Ажылыга кыяматкай,
Хынаар, шилер, шынар
Болаар
Арат чоңа хүндүткелдиг,
Танаар, тоңут эрес-кежээ,
Ажыл-шике, хойге дуза
Алме бозу батпап кирер,
Аравыста хүнүн калы —
Ажылчып эш. Кым-дыр ол
Че?
Айтырганын ажылдыкы
Ала чагыс, бозу көшөй,
Ала-чуртпа хамыалы
Ажыл-бисе чырыктыгы,
«Делегей тайбын тылып,
Делгерезин!» деп кыйгы

салган,
«Дайын өртүн болдурба!»
— деп,
Дайгырактыг, сорулгалыг,
Империялыг ону көргөш,
Инти-хонну карарым кээр,
Инти чоннар ону көргөш,
«Идегейди эш-тир» —
дээрер.
Изынчың партизаның
Изынжыл келжигүү,
Коммунизм тузун турар
Холу быжыг коммунист-
тир.
Ш. САНАА.

СЕСТЭЭН ОДУРУГЛАР

Маска тутса, демир безин айымда,
Балды тутса, тоңкар база чыгарамда.
Алдын, мойгун казындыа харамчыкаан
Ажыл-шике дайдыгыр халдарым-дыр.
Ширелген халдарымны көрө тура,
Силег, хоюг аджыным мээ еунуп берген
Угааныбай — бөдүн уруг кезини болган;
Угунасты эмгекжир эжим болган.
Ө. ЧИМЧИТ.

МЕРГЕН СӨСТЕР

Кижиге бузугу кыжы болу-
рудан эске калды-даа со-
рууга турбас ужузугу.
Л. Шефер.
Эрткенде, чогаалым, дайын-
чы, дайын, таракжы болуру
эки-ле, илчарга оон-биле ка-
ды кыжы болуп артпаса болза,
мичан кончуг багай.
В. Белинский.
Өске кижилерге көргөтти-
ни эвес, черек кырында ки-
жи болуру. Төрөн чуртунга
мына кижы бүрүзүчүн түрөт-
кө шыгнал чоругу кыжымы
мынды. Кезезде шын дөш
туржур. Кижы болур.
Н. Парогов.

ХУУДА ЧАГААЛАЖЫШКЫНГА ХҮНДҮТКЕЛ

Ындыг дүрүнөр чок, ич-
чаа-даа хууда чагаала-
жышкынгга бенин кулчура-
ны сатыр черек. Оларын
чандыктары мындыг:
Чагааны алган, ону ха-
рымылас азы харымын чы-
даган чокка сааладыр та-
рымча чок. Чагааны дары
харымыла — кижини бе-
лиг кулчураг таланын көр-
гүскен ол-дур.
Чагаа орунга откытка чо-
рулары база таарымча чок. О-
гкытканы чүгө байыр че-
дирген таварында ийкели
азы албан-херек ужурунда
ажылап болур.
Кым-бир кижиге хүндүлөп

бузу-биле бижип турар бол-
унара, ону манаа-ла ууе-
ууе-биле «Силер» деп бижи-
ле эки. Кижилер аттарын чыс-
кай бижип турар үенерде,
баштай-ла херөөжөн улустун
аттарын бижиер. Чагаанын
эргезине азы төңүзүңге ы-
аңла ай, хүнү айтырар. Ол
база хүндүткел болур.

Чагааны тода, билингир,
чарам база чүгө демир-жү-
биле бижиер. Чагааны ше-
вергин, ары саазына бижиер.
Саазын чуга болза, оон чүгө
чангыс таланын бижиер.

Бир эвес силернин чагаа-
нарга улус харымылас ийги-
ле азы харымын саазын

бээр болза, чагаалажышкы-
нын сокатыны дээр.
Оон-баштайгы, сүмелерин
чагааларын чүгө чок эш-
өрүкөргө чорудуп болур си-
лер.

Чагаанар байыр чедирини-
кинин азы кажымдалыг ут-
калы болза, ындыг тавары-
гада ону чүгө хол-биле би-
жип болур. Ындыг ча-
гааны казан-даа бижиж ма-
ныналына парлаванар. Чүгө
дээр, өске кижини өрүш-
күзүңге азы мунгалынга
хамаарылга чок чорукту ол
көрүзүп турар.

Чагааны казан-даа кымыс-
танган, харадан сөткилерин-
биле биживер. Ол дыла ча-

раш эвес. Саазына бижи-
тигн хончур-артык жар, а
кымынар часты бээр болгай.
Өске кижилерин чагаала-
рын номчуванар. Кайынар-
га-даа, уругларынга-даа,
уругларындын уругларынга-
даа келген, чагааларын чүгө
боттары номчуу.

Ат салбаан чагаа биживе-
нер. Ындыг чагаа силерге
келсе, номчуванар.

Чагаанын адрезин долу би-
жирер.

Силеринин аалчылар кел-
генде чагаа келсе, чазынном-
чуруңге далашпандар. Теле-
грамма алган болунар, ону
дораан номчу болур.

Шак-шаала чалгы кара
хемини унуп чурттап чеден
сарыг ошкучу, деге сары-
хунадыг Дегелдей ашак-ка-
дай чораш чүвөн ирги.
Ашак ошкучулар калдар, а
кадай алайларын дозар, аш-
чем кылдыр — ашыл-инини
чааар хуважып алган чурт-
тап органдар-дыр эвесне.
Чамдыкта чеден сарыг ошкучу-
у 200 чедир өсө боор, олар-
нын сүдүн ижин, эйлин чып
аммадыр чурттап орауу чү-
чүвөн ирги. Хей чыл чурт-
тап келсе-даа, оларын ажы-
төлү-даа чок, алыс чоок-
урак дөргү-торелда-даа чок
боон-тур.

Ашак бир-ле катан:
— Кижы кырылар-даа, өлү-
рдаа, болгай. чуртка артар
ажыл-тод чок калчаар бис,
кадай — деп, шала мунгаран
чуугаалы олурун-тур эвесне.
Кадай олугурап:
— Улус бисе ажы-толуң
кайы бис деп, оода чааар-
ла бөрү-даа огул болза, азы-
ран ала. Хемин ору чо-
тааш, эр бөрү огулдан дил-
лет туп экин көрөм — деп,
чалып сүмелер-тир эвесне.

Дегелдей ашак-даа суран,
дизен чоруп каа. Чыңге ка-
ра хемин бажында улут ка-
ра сынга үчүп келген. Ди-
легезини чорудуу ас-кежик
боон. Бөрү оолдары бир үң-
гүрде үчө халып. Кире халып
ойнаап туруп турлар. Амы-
рап ашак-лаа чүр боор, бөрү-
дөдөктөрн үңгүрүнө кини
сымырап, мылар үңгөн кире-
геш. Бирөөнү үлүзүп экек-
геш көргөн, — кыс боон-тур,
ийнчилн экирөөгө база кыс,
«Кадайды чыгыш үкүстө-
песке кайымы боор» дөш ба-
за үңгөн киргеш, бирөөнү
унушп экирөөгө, оозу ала-
ла эр бөрөк боон-тур. Оолун
хойлап алган, чалып көргө,
кадайынн өөрүзү-даа кон-
чуг, Ашак, кадай бөрөктө
ашыраарын-чегерин турган,
доруктур азырап ап-тырлар.
Чугаа-домакка-даа өөрөктө,
кайгамчык эрес-кайгал эр
боон озу-даа келген чүвөн
иргин. Оозун Шаалы деп алап
ап-тырлар. Ада-инени эрге-
чассыг чангыс огул болган.

Ам-на чүр боор, каш-ла
чыл эртерге ошкучуларин ка-
дартын эгелзөн. Шаалы-даа
дан алар, хүн үнөр өшкүлө-
рин калдарын чоруп каар, ала-
нези огулун аар-саар ажы-
лы-биле ажаанзырап хүнзөр
мындыг. Шаалы бир-ле ка-
дарган көзөгө, опчалаарга
өшкүлдеринн бирөөн чок
боон-тур. Шаалыдан айты-
раарга оозу: «Даваны сына
бээр, тузун чыптыма» — деп,
дүш чок харымылап туруп-
тур. Ашак калдар дээр,
минатпаса кара шору, ажылар
харааар оол боон-тур. Ка-
дарын үнөр-ле, кезеэ көр-ле,
бирөө чок-ла боор апарыш-
тыр.

Ылчарга ашак, кадай мун-
гаран-дегенер келгеш, сүме-
лекти-тирер:
— Бөрүгө өшкүлдерини
кырдырын алган, калчан ажы-
дырап чурттаар бис. Ону
моод чайладыр-дыр, бызаа ке-

Шавыраачы лама ол арт-

тан ажып чыда, улуг куу ту-
лап халгы көрүп кааш, «ол-
калыг болду» — деп, амыр-
берген. Аксын чеке калчаар-
га, бир-ле чүвө шымчей бе-
рип-тир. Үнө халып келсе-де,
көк бөрү! «Сени тузуп чир-
мен, ашак» — деп азыг дил-
терин шаартары берген. Ла-
ма-даа чүр боор, кашып
уугурунде ашыл-чегин бе-
рип, чалып, тейлен туруп-
тур. Ол ашыл-чегин тоду «ой-
лапаш, «ам-на сени чир-
мен» — деп кыжаны берип-
тир.

Лама турган:
— Чаргылажым, сөздин
чонтуг болза чир сеп, чар-
гыны үзө шилер чүвөлөр ке-
рек, чө чорудуу, бөрү-деп-
тир эвесне.
Чоруп-ла, чоруп-ла орган-
нар, бир-ле чеге көзөгө, үчө
шала инек оттап чораш, ди-
зуп назымын айтырарга,
эи сондаа көк инекти айтып
бергенер.

Мен тузупка чыткан бө-
рүң оон уштуу кааш, ашар-
лыг-чегерин каарымга, чир
мен дилер, ол шын бе, үзө
ининди берип көрүңер — деп,
Лама дилеп турган-даа чүвөн
иргин.

Инек турган:
— Ол хире ачы-дуза чези-
реге, тузуп чирге, кайып
боор. Ындыг-даа болза, бе-
реаллап чоруп-дөш, ак ко-
дун артыгыне опалыктап
чорупан.

М. ЧАН-ООЛ сактып би-
жэн.

ИЛЬИЧИННИҢ ОВУР-ХЕВИРИ — ТЕМАЗЫ

тилер-биле таныжып, оларын
чымып келген.

Шушенское хей катап че-
дип, Ленинни чурттап тур-
ган байдалын хандыр өөрөнп,
ону билдир турган кижилер-би-
ле ужуражып келген.

«В. И. Ленин Сибирь шөлү-
гезинде» деп инити аттыг бо-
лук чуруктары баштыгынын
ол үеде кымнар-биле арала-
жып, чүвү кылып турганын
көргүскөн. Ол болук чуруктар
амгы үеде Шушенскоенч
улустуң чуругла галерезин-
да кирип турар. Өске чурук-
тар-биле кады хей-хей дел-
гелерге салдыган. 1981
чылда Ю. Курскийнин чурук-
тарынын чамдыны Польшага
«В. И. Ленин чуругла уран
чүлүңде» деп делгелерге кир-
ген.

Ала-чурттуң Улуг дайыны-
ның киржикчи бо чурукчу
Ленинчи темадан аңгыда да-
йымчы чыдаарга хамаарыш-
кан хей чуруктарын чураш.

ЧУРУНТАРДА: Ю. Курский-
ниң «В. И. Ленин Сибирь шөлү-
гезинде»; «Аңчынын чу-
гаазы» деп чуруктары.

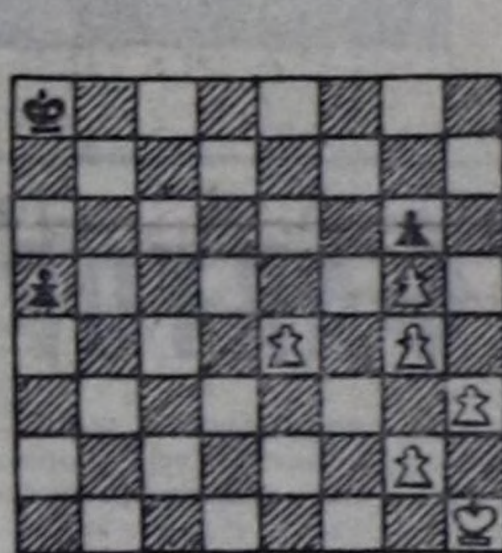
ТЫВЫЗЫК-БОДАЛГАЛАР

Ола-омактыг бир аңчы ке-
жээлкетей одаага олурда, эш-
өрү хол куруг келгенер.
Аңчы ашак 121 динини эш-
өрү-биле деп-ден кылды
үлөшкөн. Аңчылар казы?
Кижы бүрүзүңге каш дини
онаашканы?

Хой кажазынын иштинде
алды азыг бар. Азыг салып-
да-ла бир өрге үгүтүр бар.
Үгүтүр аксында-ла бир-бир
өрге олурган. Бир өргөнин-не
дужуна беш өрге бар. Чеке
өрге олурганы?

О. ДАРЫМА дыңкап бижэн.

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Бо этюдту шыдыраа болза-
гачым Фернадес 1885 чылда
чогаалыг тургускан. Ак тала
хей болдарыг болза-даа,
ооарымча чок ойнаар болза,
уттулар. Ак тала-биле эгелен
кыкеш, хайым кылды ар-
ааш тывынар.

Чейинки илгү хүннөр, Ка-
ра дайынны кыдында чат-
талгай эшпир чезер, мага
хандыр дымташканы. Бо-ла
бүгү чүдүр Кошкар-оолдун
сажымчы таарымы-даа, а-
зылче оон чангысаары, «ки-
сакын хөөрөй» эштерин
сактыр дап барган.

Сөзүң чымысан турарын
мени билбес деп болаар
сен бе? «Кыла-каранын»
сактын тур сен ыйнаан — деп,
кыды-кыраары бир катан хы-
лаптан-даа.

Саныг хончур бааза-ла
карадайын эрте берген, ча-
нарын билеттерин сактып
алган, Красногорск аэропор-
туга ужушп келгенер. Са-
гыт ийиш чүвө чамдыкта
таварышкы болгай — Кызыл-
да чамгышпаш, туманын ту-
рарында айнаа самолеттар
ушпашташп туруп берген.

Аэропорттаа хонуп-а-
жун, самолеттар манарыны
шыланчып, халазырапчыны
кымыл бөлбө боор — Кошкар-
оол-даа ырмазырап, шагы-
лап, ийи кезеэ улаштыр ды-
ка дымчыл эвирек келген. А
үчү кезеэде ол шутт би-
бестей ажи алган.

Дүңө бир откуп келген, бо-
ланым чыдаарга, бааза-ла а-
зорокзалдын сандайларынын
кырында улук чыдар ышкан
болган.

Берге-ле чүвө-дир, аа.
Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

ДЕМБЭЭРЕЛ

Улуг харлыг, соок кыш-даа
теңиз, хүн дурту уааи. Ын-
дыг үеде кыжыларын сагыш-
сеткын-даа омак-сергек, бир-
ле чүвөн күзөп чорутур.
Шак-ла ылдыг чаксы хүн-
нөринч бирөөнү бо чугаа
болган чүвө-дир.

Кайы айла шөлүзүр,
кайнаар дымташп дымчыл
ышк бис мон, кадай? — деп,
Кошкар-оол Сааевич бажы-
мынче чанып ора, кады-ка-
раанын айтыр-тир.

Ионь аяда-ла болгай,
ачаам, ону утуттарга кайып
болур боор, коң-шым хей-
бөейини, хой чоңу шимчей-
нип турар магадгы орап — Ка-
ра дайын кыдында дымта-
шканы-биле күткүлдерин бе-
лиг чамдыг алган болгай
бис — деп, оозу харымылаан.

Саныг хончур карадай-
нын эрте берген. Чамын
магадыг үзө — ионь ай-даа
келген. Бо чылын курортче
барбас, аялда ол-бо ажыдар
кымыл алыр дугайында Кош-
кар-оол Сааевичтин кини-
рен санайларын оон Фенци
эен Радла Хыдыраана хе-
рекче-даа алган: ам ханын
чүвөнн хон эртенге шуу-
гаалыг улаурун турган херээ
чок, шөлү графиги тургу-
зуп тураа, профком даргазы
Оюн Олөгөвиче чедип, кай-
гы үеде шөлүзүр кымыл
чопшорондун ап турганымыс-
ты калчип уттууна сен дээр-
зин сагымырап.

Чейинки илгү хүннөр, Ка-
ра дайынны кыдында чат-
талгай эшпир чезер, мага
хандыр дымташканы. Бо-ла
бүгү чүдүр Кошкар-оолдун
сажымчы таарымы-даа, а-
зылче оон чангысаары, «ки-
сакын хөөрөй» эштерин
сактыр дап барган.

Сөзүң чымысан турарын
мени билбес деп болаар
сен бе? «Кыла-каранын»
сактын тур сен ыйнаан — деп,
кыды-кыраары бир катан хы-
лаптан-даа.

Саныг хончур бааза-ла
карадайын эрте берген, ча-
нарын билеттерин сактып
алган, Красногорск аэропор-
туга ужушп келгенер. Са-
гыт ийиш чүвө чамдыкта
таварышкы болгай — Кызыл-
да чамгышпаш, туманын ту-
рарында айнаа самолеттар
ушпашташп туруп берген.

Аэропорттаа хонуп-а-
жун, самолеттар манарыны
шыланчып, халазырапчыны
кымыл бөлбө боор — Кошкар-
оол-даа ырмазырап, шагы-
лап, ийи кезеэ улаштыр ды-
ка дымчыл эвирек келген. А
үчү кезеэде ол шутт би-
бестей ажи алган.

Дүңө бир откуп келген, бо-
ланым чыдаарга, бааза-ла а-
зорокзалдын сандайларынын
кырында улук чыдар ышкан
болган.

Берге-ле чүвө-дир, аа.
Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

Бо самолет деп амытан-даа
бузурел чок чүвө-дир, машы-
налыг чорутуу-даа болузмаа.

АПРЕЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН
8.00 — «Уе», 8.40 — Эртеги
гимнастика, 8.55 — Бир эвес
кадык болуу-саамыда. (Күш-
кузутуруугага сүмелер). 9.05
— АБВГД-йигеш. 9.35 —
«Спортлото» 15-ки тира-
жы. 9.45 — Ада-негер, силер-
ге. 10.15 — С. Прокофьев,
Фортепиано оркестр-биле
№ 1 концерт. 10.35 — Би-
лир сен бе, аш. 11.05 — Би-
лир сен бе, аш. 11.25 — Би-
лир сен бе, аш. 11.45 — Би-
лир сен бе, аш. 12.05 — Би-
лир сен бе, аш. 12.25 — Би-
лир сен бе, аш. 12.45 — Би-
лир сен бе, аш. 13.05 — Би-
лир сен бе, аш. 13.25 — Би-
лир сен бе, аш. 13.45 — Би-
лир сен бе, аш. 14.05 — Би-
лир сен бе, аш. 14.25 — Би-
лир сен бе, аш. 14.45 — Би-
лир сен бе, аш. 15.05 — Би-
лир сен бе, аш. 15.25 — Би-
лир сен бе, аш. 15.45 — Би-
лир сен бе, аш. 16.05 — Би-
лир сен бе, аш. 16.25 — Би-
лир сен бе, аш. 16.45 — Би-
лир сен бе, аш. 17.05 — Би-
лир сен бе, аш. 17.25 — Би-
лир сен бе, аш. 17.45 — Би-
лир сен бе, аш. 18.05 — Би-
лир сен бе, аш. 18.25 — Би-
лир сен бе, аш. 18.45 — Би-
лир сен бе, аш. 19.05 — Би-
лир сен бе, аш. 19.25 — Би-
лир сен бе, аш. 19.45 — Би-
лир сен бе, аш. 20.05 — Би-
лир сен бе, аш. 20.25 — Би-
лир сен бе, аш. 20.45 — Би-
лир сен бе, аш. 21.05 — Би-
лир сен бе, аш. 21.25 — Би-
лир сен бе, аш. 21.45 — Би-
лир сен бе, аш. 22.05 — Би-
лир сен бе, аш. 22.25 — Би-
лир сен бе, аш. 22.45 — Би-
лир сен бе, аш. 23.05 — Би-
лир сен бе, аш. 23.25 — Би-
лир сен бе, аш. 23.45 — Би-
лир сен бе, аш. 24.05 — Би-
лир сен бе, аш. 24.25 — Би-
лир сен бе, аш. 24.45 — Би-
лир сен бе, аш. 25.05 — Би-
лир сен бе, аш. 25.25 — Би-
лир сен бе, аш. 25.45 — Би-
лир сен бе, аш. 26.05 — Би-
лир сен бе, аш. 26.25 — Би-
лир сен бе, аш. 26.45 — Би-
лир сен бе, аш. 27.05 — Би-
лир сен бе, аш. 27.25 — Би-
лир сен бе, аш. 27.45 — Би-
лир сен бе, аш. 28.05 — Би-
лир сен бе, аш. 28.25 — Би-
лир сен бе, аш. 28.45 — Би-
лир сен бе, аш. 29.05 — Би-
лир сен бе, аш. 29.25 — Би-
лир сен бе, аш. 29.45 — Би-
лир сен бе, аш. 30.05 — Би-
лир сен бе, аш. 30.25 — Би-
лир сен бе, аш. 30.45 — Би-
лир сен бе, аш. 31.05 — Би-
лир сен бе, аш. 31.25 — Би-
лир сен бе, аш. 31.45 — Би-
лир сен бе, аш. 32.05 — Би-
лир сен бе, аш. 32.25 — Би-
лир сен бе, аш. 32.45 — Би-
лир сен бе, аш. 33.05 — Би-
лир сен бе, аш. 33.25 — Би-
лир сен бе, аш. 33.45 — Би-
лир сен бе, аш. 34.05 — Би-
лир сен бе, аш. 34.25 — Би-
лир сен бе, аш. 34.45 — Би-
лир сен бе, аш. 35.05 — Би-
лир сен бе, аш. 35.25 — Би-
лир сен бе, аш. 35.45 — Би-
лир сен бе, аш. 36.05 — Би-
лир сен бе, аш. 36.25 — Би-
лир сен бе, аш. 36.45 — Би-
лир сен бе, аш. 37.05 — Би-
лир сен бе, аш. 37.25 — Би-
лир сен бе, аш. 37.45 — Би-
лир сен бе, аш. 38.05 — Би-
лир сен бе, аш. 38.25 — Би-
лир сен бе, аш. 38.45 — Би-
лир сен бе, аш. 39.05 — Би-
лир сен бе, аш. 39.25 — Би-
лир сен бе, аш. 39.45 — Би-
лир сен бе, аш. 40.05 — Би-
лир сен бе, аш. 40.25 — Би-